

БАРАНІВСЬКИЙ Василь Федорович,

д-р філос. наук, професор,
академік НАНВО України
Київ, Україна

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ПРО ВІЙСЬКОВО- ПОЛІТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕТЬМАНА ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО

Однією із заслуг Михайла Грушевського, як історика, є його звернення до видатної постаті в історії боротьби українського народу за свою незалежність, легендарного провідника українських козаків – гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного.

До Богдана Хмельницького гетьман Петро Сагайдачний був без сумніву найвизначнішим діячем українського Відродження. Особливої поваги він заслуговує як політичний діяч та полководець, великий патріот українського народу.

У своїх історичних працях М. Грушевський подає біографічні дані Петра Сагайдачного. Як стверджує Грушевський, Петро Сагайдачний народився в Західній Галичині, перемишльській землі (під Самбором) – вірогідно, в дрібній шляхетській родині, про що свідчить герб на його зображенні. (Саме про таке походження гетьмана Сагайдачного стверджують й інші дослідники, зокрема – Д. І. Яворницький).

Навчався Петро Сагайдачний у м. Острозі на Волині, де на той час діяла перша в Україні вища школа, заснована князем Костянтином Острозьким. У цій школі П. Сагайдачний здобув високу на той час освіту. Потім учитувався у Києві, написав твір "Пояснення про унію", де виступив на захист православної церкви, духовної культури українського народу, його права на свою державність та незалежність. Так визначилися суспільно-політичні погляди майбутнього гетьмана Петра Сагайдачного.

Незабаром він вступає у козацьке військо (що стало безпосереднім поштовхом до такого рішення молодого Сагайдачного, Грушевський не зга-

дує). У "Віршах", на які посилається М. Грушевський, – Петра Сагайдачного називають учасником молдавської та лівонської війн (1600 –1601), так що, вірогідно, уже в 1590-х роках він був у козацьких рядах¹.

Надалі, аж до останніх років життя (1616 –1622), коли П. Сагайдачний своєю діяльністю та роллю вийшов на перший план сучасного українського життя, М. Грушевський більше уваги приділяє висвітленню військово-політичної діяльності Сагайдачного, спираючись на свідчення його сучасників. Зокрема, він наводить відгук про Сагайдачного поляка Яна Собеського, який не раз бував з ним у походах. Вказаний свідок розповів: за час свого проводу військом Запорізьким Сагайдачний всюди уславив себе подвигами на суші й на морі і користувався неодмінним успіхом. Декілька раз розгромив він татар у перекопських степах та нагнав страх на Крим. Не менш прославився він своїми морськими походами – вдача завжди супроводжувала його, він знищив декілька великих турецьких міст в Європі та Азії, спалив околиці Константинополя. Взагалі це була людина сильного духу, яка шукала небезпек, не шкодувала життя, була першою у битві, останньою у відступі; він був енергійним, діяльним, в таборі пильним – мало спав і не пиячив, як це траплялося у козаків; у порадах відрізнявся обережністю, на нарадах взагалі був небагатослівним; по відношенню до козацького свавілля був суворим та карав на смерть за проступки².

На думку М. Грушевського, П. Сагайдачний вперше найбільш вагомо, як військово-політичний діяч, заявив про себе під час війни Речі Посполитої з Московією, а саме в 1617–1618 роках. Щоб досягти російської корони, запропонованої йому під час смуту московськими боярами, королевич Владислав пішов у московські землі з надто малими силами і це обумовлювало його неминучу поразку. До літа 1618 року П. Сагайдачний зібрав 20 тисяч козацького війська й пішов на Москву. В цілому, похід для Сагайдачного був вдалим. Його військо підкорило низку російських міст та фортець. Скоро він поєднався із загоном королевича та здійснив облогу Москви. Правда, Москви взяти не довелося. Причину цього М. Грушевський пояснює тим, що московський гарнізон був попереджений про час, коли розпочнеться наступ, а також вимогою польських сеймових комісарів, які знаходилися при королевичі та які вдовольнилися поступ-

1 Грушевський М. Иллюстрированная история Украины. К.: МП "Левада". 1995. 768с. С.259.

2 Грушевський М. Иллюстрированная история Украины. К.: МП "Левада". 1995. 768с. С.260.

ками Москви і виконували бажання Польського Сейму якомога швидше завершити цю війну. Стосовно поведінки П. Сагайдачного під час облоги Москви в історичній науці є й інші думки. Наприклад, Дмитро Яворницький вважає, що Сагайдачний просто відмовився штурмувати Москву і цим прискорив укладення Деулінського перемир'я (грудень 1618 р.) між Річчю Посполитою та Росією³.

Своєю мудрою політикою гетьман не допустив торжества Речі Посполитої і врятував Російську державу від іноземного поневолення. Хоча надалі, як покаже історія, російський царизм не виправдав тих послуг, які надав йому Сагайдачний. Все ж є впевненість у тому, що мотиви його дій відносно підкорення Москви були саме такими. Україна як у той час, так і на сьогодні не зацікавлена, щоб хтось із її сусідів здійснював анексію чужих територій, а тим більше – пригноблював інший народ.

Як і надалі, очевидно, політична мудрість Петра Сагайдачного проявилася не стільки в його військових перемогах. Військові перемоги йому були необхідні лише як чинник певного впливу на польський уряд, на інших сусідів, щоб забезпечити інтереси українського народу, зберегти його національну та духовну самоідентичність. Вбачається, він добре розумів, що церковна унія, ополячення значної частки населення буде все більш послаблювати можливості українців до незалежності, до своєї державності. Саме тому він віддав значні сили для потреб української церкви та просвітництва, всьому тому, що на той час для України складало національне життя. Будучи вихованцем Острозької школи – людиною близькою інтересам тогочасного просвітництва та книгарства, Сагайдачний підтримував тісні зв'язки з церковними та вченими київськими кругами, де в той час було багато його найближчих земляків – галичан, і там знали, що на Сагайдачного, на його допомогу і допомогу війська запорізького можна розраховувати у всіх потребах українського народного життя.

Зокрема, П. Сагайдачний всіляко підтримував відродження Києва в якості культурного центру тогочасного українського життя. Він, підтримуючи братський просвітницький рух православ'я в Україні, записується до Київського братства з усім своїм козацьким військом, тим самим взяв братство та його культурні почини під свій захист. Маючи такого захисника, київська українська громада не дуже звертала увагу на

3 Яворницький Д.І. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний. Дніпропетровськ: Січ, 1991. 70с. С.39.

настрій адміністрації і сміливо та енергійно розвернула свою культурну діяльність, яка швидко перетворила Київ із занедбаного міста, в центр національного українського життя.

Таким же чином, П. Сагайдачний активно підтримав відродження на території України православної ієрархії. Для цього було використано проїзд через Україну з Москви православного Вселенського патріарха Феофана, якого взяв під свою опіку на час перебування в Україні П. Сагайдачний.

Останньою, найбільш визначною сторінкою в житті гетьмана Петра Сагайдачного була його участь у Хотинській війні (1620 – 1621). Спочатку Петро Сагайдачний очолив козацьке посольство для переговорів щодо участі українських козаків у війні та визнання православної ієрархії на Україні. Сагайдачний не погоджувався на ці переговори, але під впливом патріарха Феофана він і водночас козацьке військо погодилися надати допомогу Речі Посполитій і не допустити торжества Туреччини в Європі. На Сеймі у Варшаві П. Сагайдачний виявив неабияку державну мудрість і талант дипломата: він домогся того, що уряд Речі Посполитої дав згоду задовольнити вимоги козаків: 1) скасовувалася посада старшого над козаками від польського уряду; 2) визнавалася влада обраного на козацькій раді гетьмана над усією Україною; 3) скасовувалися постанови сейму щодо козацтва – обмеження його вольностей і прав; 4) населення України діставало свободу віросповідання. Православна ієрархія (митрополит, єпископи), висвячена патріархом, також мала бути визнана урядом і не повинна піддаватися гонінню властей Речі Посполитої. Це був значний успіх: фактично визнавалася на Україні автономна козацька республіка на чолі з обраним гетьманом. Завдяки цьому українські козаки взяли участь у Хотинській війні і надали допомогу Речі Посполитій.

Але, вже на самому початку домовленості П. Сагайдачного з польським урядом були поставлені під сумнів неузгодженими діями козаків. Вони під проводом тогочасного гетьмана Якова Бородавки уже самостійно вийшли у похід проти турецьких військ.

П. Сагайдачному, який повернувся після переговорів до війська, вдалося відновити свій вплив та очолити його в якості гетьмана до кінця війни з турками і аж до кінця свого життєвого шляху.

Не вдаючись до опису деталей Хотинської битви, лише зазначимо, що по історично достовірним твердженням 40-тисячне українське козацьке

військо під проводом гетьмана Петра Сагайдачного відіграло головну роль у розгромі турецького війська. Як пише М. Грушевський: "Поляки розуміли, що тримаються тільки козаками, і коли турецький султан, втративши надію на перемогу, заключив в кінці-кінців мир з поляками і повів свої війська назад, поляки признавались, що козакам завдячують спасінням Польщі від загибелі, та до небес вихваляли козаків і Сагайдачного, їх мужність, витримку, порядок, обізнаність з військовою справою"⁴.

На жаль, король Польщі та її уряд скоро забули про свої обіцянки надані посольству під керівництвом Петра Сагайдачного. Обдарували подарунками лише самого гетьмана, а козацтво, український народ і надалі залишався під польсько-шляхетським гнітом. Рана, котру отримав гетьман у битві, та розпач від надій про долю України, що рухнули прискорили смерть Петра Сагайдачного. Він помер 10 (20 квітня) 1622 року у Києві, де жив у власному будинку. Перед смертю гетьман заповів своє майно і гроші школам Львівського і Київського братств.

М. Грушевський, відмічаючи загальноукраїнське значення діяльності П. Сагайдачного писав: "В сучаснім громадянстві славили Сагайдачного як дуже розважливого, глибокого політика, що вмів поставити козачину на службу загальнонародним справам і зробив з козацького війська опору національного українського життя"⁵.

Історики й письменники створили величний образ славного сина українського народу – Петра Сагайдачного, який усі свої сили, розум і непересічний талант віддав служінню святій справі визволення України й здобуття їй незалежності, духовному розвитку українського народу.

Важливий внесок у цю справу вніс і великий син України, історик, державний та політичний діяч – Михайло Грушевський. Його праці допомагають краще розуміти і сучасні суспільно-політичні процеси.

DOI: 10.51587/9798-9917-51902-2025-021-86-90

4 Грушевський М. Иллюстрированная история Украины. К.: МП "Левада", 768с. 1995. С. 273.

5 Апанович О. Петро Конашевич-Сагайдачний // Літ. Україна. 1990. 16 серпня. С.5.